

Πόπης Χαλκιά-Στεφάνου

Η ΠΑΤΡΙΔΑ ΤΟΥ ΟΜΗΡΟΥ

ΟΥΔΕΝ ΕΝ ΑΝΘΡΩΠΟΙΣ ΜΕΝΕΙ ΧΡΗΜ' ΕΜΠΕΔΟΝ
ΕΝ ΔΕ ΤΟ ΚΑΛΙΣΤΟΝ ΧΙΟΣ ΕΕΙΠΕΝ ΑΝΗΡ ΔΙΚΙ
«ΟΙΑ ΠΕΡ ΦΥΛΛΩΝ ΓΕΝΕΗ ΤΟΙΑΔΕ ΚΑΙ ΑΝΔΡΩΝ»

ΕΠΙΓΡ. ΣΙΜΩΝΙΔΗ ΔΜΟΡΓΙΝΟΥ

Έκδοση
Περιοδικό «Δάφνη»
Ιούλιος 2001

Η ΠΑΤΡΙΔΑ ΤΟΥ ΟΜΗΡΟΥ

«Χίος έφυς; Ου φημί. Τι δε Συμρναίος; Απαυδώ.
Κύμη, δ' ή Κολοφών πατρίς, Όμηρε, σέθεν;
Ουδετέρη. Σαλαμής δε τις πόλις; Ουδ' από ταύτης,
εξέφυν. Αλλ' αυτός λέξον όπη γέγονας.
Ουκ ερέω. Τίνος άρα;»

Πλίνιος XXX, 2, 6. Ανθολ. τόμ.Π, σελ.716.

Από Χίο κατάγεσαι; Δε λέγω. Μήπως Συμρναίος; Αρνούμαι.
Η Κύμη ή η Κολοφών είναι η δική σου πατρίδα, Όμηρε;
Καμμία. Μήπως κάποια πόλη Σαλαμίνα; Ούτε από αυτή, κατάγομαι.
Αλλά ο ίδιος, πες, πού έχεις γεννηθεί.
Δε θα πω. Από ποια άραγε (πόλη);

Ποια, άραγε, είναι η πατρίδα του Ομήρου; Είναι μήπως κάποια από τις επτά πόλεις, που ερίζουν ως προς τον γενέθλιον τόπο του μεγάλου Ίωνα ποιητή; Είναι η Αθήνα ή η Κύμη, είναι η Ίος ή η Κολοφών, η Σαλαμίνα ή η Χίος ή η Σμύρνη;

Ο Πρόκλος για τον γενάρχη της ποίησης Όμηρο γράφει: «Όμηρος μεν ουν τίνων γονέων ή ποίας εγένετο πατρίδος ου ράδιον αποφήνασθαι' ούτε γαρ αυτός τι λελάληκεν, αλλ' ουδ' οι περί αυτού ειπόντες συμπεφωνήκασιν». (Ο Όμηρος λοιπόν από ποιους γονείς (γεννήθηκε) ή ποια ήταν η πατρίδα του δεν είναι εύκολο να αποδειχθεί' γιατί ούτε ο ίδιος κάτι σχετικό έχει ειπεί, ούτε όσοι ασχολήθηκαν με αυτόν έχουν μεταξύ τους συμφωνήσει). Ίσως η Ιστορία σκόπιμα να εφρόντισε να χαθεί μέσα στη λήθη των αιώνων το όνομα της γενέτειράς του και τούτο γιατί, ίσως να ήθελε τον «ποιητήν τούτον κοσμοπολίτην». Και ο Πρόκλος συνεχίζει: «Οι μεν Κολοφώνιον αυτόν ανηγόρευσαν, οι δε Χίον, οι δε Συμρναίον, οι δ' Ιήτην, άλλοι δε Κυμαίον, και καθόλου πάσα πόλις αντιποιείται ανδρός, όθεν εικότως αν, κοσμοπολίτης λέγοιτο». (Άλλοι μεν Κολοφώνιον τον έλεγαν, άλλοι Χίον, άλλοι Συμρναίον, άλλοι κάτοικον της Ίου, άλλοι Κυμαίον και καμμιά πόλη δεν υπάρχει που να μην διεκδικεί τον άνδρα, έτσι εύλογο είναι, να λέγεται κοσμοπολίτης.

Άλλοι πάλι μελετητές του τον αποκαλούν μυθικό ποιητή, που το πνεύμα του ανθρώπου έπλασε, αφού τα έργα του τη θεία μόνο τελειότητα εγγίζουν, η οποία όμως για τα γήινα, για τα ανθρώπινα δεδομένα δεν είναι εφικτή. Κι άλλοι επί το ποιητικώτερον «*Τον Ουρανόν πατρίδα αυτού έλεγον*».

Ένα ελληνιστικό επίγραμμα γράφει να μη ψάχνουμε για το γένος και την καταγωγή του Ομήρου και ας καυχώνται όσες πολιτείες επιθυμούν ότι αυτές είναι η γενέτειρά του. Γιατί αξία δεν έχει ο τόπος, όπου ο ποιητής γεννήθηκε, αξία έχει το πνεύμα του. Πατρίδα του Μελησιγενούς είναι το έργο του. Είναι η Ιλιάδα και το άσμα της Οδύσσειας.

Η γενική πεποίθηση ότι ο Όμηρος γεννήθηκε στην Ιωνία - κι ας προβάλλουν αξιώσεις εκτός από τις επτά πόλεις, η Αίγυπτος ακόμη, η Ρώμη, η Φρυγία, η Κύπρος - και μάλιστα στο κεντρικό τμήμα της μικρασιατικής παραλίας, δηλαδή στην παράλια λωρίδα Σμύρνης - Ερυθρών, Φωκαίας ή στην απέναντι νήσο Χίο, φαίνεται να αποτελεί λογική εικασία. Η εικασία αυτή συνάγεται και από τα ίδια τα έπη, στα οποία η ιωνική κυρίως διάλεκτος επικρατεί με μικρή μόνο πρόσμιξη αιολισμών, οι οποίοι εμπεριέχο-

νται και στη ιωνική διάλεκτο της Χίου. Αλλά και το με παγκόσμια αθανασία όνομα του ποιητή των αιώνων Ομήρου, ιωνικό τύπο μαρτυρεί.

Ο Πίνδαρος από τις αρχές του 5^{ου} αιώνα συνέδεσε για πρώτη φορά το όνομα του Μελησιγενούς Ομήρου με δύο πόλεις, τη Σμύρνη και τη Χίο. Τα ονόματα άλλων πόλεων που αργότερα προστέθηκαν μόνο ισχνά επιχειρήματα ή μύθους προβάλλουν, για να μπορέσουν να διεκδικήσουν την καταγωγή του ποιητή.

Οι Σμυρναίοι σεμνύνονται ότι στην πόλη τους γεννήθηκε ο Όμηρος χωρίς καθόλου να σταθούν στην καταγωγή των γονέων του και τον τρόπο της σύλληψής του. Αυτό μάλιστα υποστηρίζεται και γίνεται ισχυρότερο και από ομολογίες άλλων πόλεων, που προσπαθούν να παρουσιάσουν τον ποιητή και δικό τους' άλλωστε το ίδιο υποστηρίζει και η επιχώρα Παράδοση, η οποία βασίζεται σε στοιχεία με καθαρά μυθικό χαρακτήρα.

Σύμφωνα με τον μύθο ο ποιητής δεν ήταν γιος του γραμματοδιδάσκαλου Φημίου, όπως ο των Κυμαίων μύθος παραδίδει, αλλά του ποταμίου θεού Μέλητα και της νύμφης Κρηθιδας, η οποία έφτασε στη Σμύρνη ντροπιασμένη από τον αδελφό του πατέρα της Απελλή, τον Μαίονα, για να αποφύγει την κατακραυγή των δημοτών της πόλης τους, και προστατεύτηκε από τον Φήμιο. Εκεί, στις όχθες του ποταμού Μέλητα, γεννήθηκε ο ποιητής που πήρε το όνομα Μελησιγενής ή Μελησιγένης.

Κατά τον Πausanias (VII, 5, 2) οι Σμυρναίοι έδειχναν σπήλαιο «Παρά τοις πλυνοίς (όχθες) του ποταμού Μέλητος», μέσα στο οποίο ο «αθανάτοις ίσος» Όμηρος έγραψε τα έπη του.

Κυριώτερη όμως ένδειξη ότι Ομηρική γενέτειρα είναι η Σμύρνη αποτελεί η ακριβής και λεπτομερής γνώση, με την οποία ο ποιητής περιγράφει τα μικρασιάτικα παράλια, που σημαίνει ή ότι εκεί γεννήθηκε, ή ότι έζησε για πολύ καιρό στα μικρασιατικά παράλια. Γιατί πώς αλλιώς θα μπορούσε να περιγράψει με τόση παραστατικότητα τις ρεματιές του Καύστρου (Ιλιάδ.Β', 459-463) που δεν απέχουν πολύ από τη Σμύρνη, να περιγράψει τις χήνες ή τους γεράνους ή τους μακρυλαίμηδες κύκνους, με τους οποίους παραβάλλονται οι Αχαιοί και που ο ίδιος ο ποιητής διευκρινίζει, ότι οι όρνιθες αυτοί πετούν στον ασιατικό λειμώνα και γύρω από τα ρείθρα του Καύστρου; Πώς αλλιώς θα μπορούσε να περιγράψει τα κύματα του Ικαρίου πελάγους που συνταράσσει ο Εύρος (=σορόκος) και ο Νότος (Β', 145-146), τον Σιμόεντα και τον Σκάμανδρο που ρέουν νύχτα - μέρα και με τα νερά τους κατακλύζουν την Τρωική πεδιάδα (Ε', 773-774); Το Σίτυλον όρος με τα ερημικά φεράγγια του και τον ρύακα Αχελώο, που ευρίσκονται κοντά στη Σμύρνη ή το πέτρινο άγαλμα της Νιόβης (Ω, 614-617), καθώς και τους βάρβαρους λαούς της Μ.Ασίας, ή τους Κάρες, τους Λέλεγες, τους Φρύγες και τους Πελασγούς που συνοικούσαν με τους Έλληνες;

Από τον Στράβωνα, ωστόσο, (XIV, 646) υπάρχει μια ακόμη μαρτυρία, που αφορά τη Σμύρνη, ότι εκεί οικοδομήθηκε Ομήρειον, όπου η εικόνα του ποιητή αποτέθηκε.

Περίεργο πάντως είναι, όπως και ο Στράβων παρατηρεί ότι μολοντί σε μερικούς συγγραφείς αναφέρεται ως πατρίδα του Μελησιγενούς η Σμύρνη, ο ίδιος ο ποιητής πουθενά ούτε μια φορά δεν την αναφέρει «Ουδ' αυτήν Σμύρναν λέγει». (Στράβων XII, 3, 27, σελ.564)

Οι Χίοι, χωρίς να έχουν να παρατάξουν μύθο, όπως άλλες επίμαχες ελληνικές πόλεις, για να στηρίζουν ότι στο νησί τους γεννήθηκε ο Όμηρος, βασίζονται σε μαρτυρίες από την αρχαιότητα.

Η παλαιότερη μαρτυρία που μνημονεύει τη Χίο ως πατρίδα του Ομήρου προέρχεται από το επίγραμμα (Ανθολ. Γ', 351) του ιαμβογράφου Σιμωνίδη του Αμοργίνου του έτους

630 π.Χ., η οποία αναφέρεται στο εφημέρο του ανθρώπινου βίου και που το θεωρεί ως το ωραιότερο απόφθεγμα του «Χίου ανδρός».

*Ουδέν εν ανθρώποις μένει χρήμ' ἔμπεδον
εν δε το κάλλιστον Χίος ἔειπεν ἀνὴρ αἰεὶ
«οἶα περ φύλλων γενεή τοιάδε και ἀνδρῶν».*

(Τίποτε στους ανθρώπους δε μένει χρήσιμον και σταθερό
ένα το καλύτερο ὅπως δια παντός ἀνδρας της Χίου εἶπε,
«ὅποια των φύλλων η γενιά, ὅμοια και των ἀνθρώπων»),

ἐνῶ η ἀρχαιότερη μαρτυρία που θεωρεῖ τον Ὀμηρον Σμυρναῖο, προέρχεται δύο περίπου αἰῶνες ἀργότερα ἀπὸ τον Πίνδαρον τον 5^{ον} π.Χ. αἰῶνα.

Ἄλλωστε η ἀποψη ὅτι ο Ὀμηρος καταγόταν ἀπὸ τη Χίο ἦταν τόσο διαδεδομένη, ὥστε ο Σιμωνίδης ἀναφέρει ἀπλῶς «ο Χίος ἀνὴρ» χωρὶς καν να τον ονομάζει· δηλαδὴ ὅλοι ἐγνώριζαν ὅτι αὐτός ο διαπρεπὴς Χίος ἦταν ο Ὀμηρος

Ἀπὸ τον ἴδιον ἐπίσης αἰῶνα, τον 7^{ον}, προέρχεται και το ἐπίγραμμα του Ἀλκαίου, που ἀπεικονίζει την κοινὴ δοξασία ὅτι πράγματι ο Ὀμηρος ἦταν Χίος ἀν και στο ἐπίγραμμα αὐτό του Ἀλκαίου δεν ἀποκλείεται να ὑπονοεῖται ὅτι το ἔργον του μεγάλου αοιδού συστηματοποίησαν και ἀποθανάτισαν οἱ Χίοι ραψωδοί, οἱ λεγόμενοι Ομηρίδες.

*Ουδ' εἰ με χρύσειον ἀπὸ ραιστήρος Ὀμηρον
στήσοιτε φλογέαις εν Διός ἀστεροπαῖς
οὐκ εἰμι οὐδ' ἔσομαι Σαλαμίνιος οὐδ' ὁ Μέλητος
Δημαγόρου' μη ταύτ' ὄμμασιν Ἑλλάς ἴδοι.
Ἄλλον ποιητὴν βασανίζετε, ταμὰ δε, Μούσαι
και Χίος Ἑλλήνων παισὶν αἰεσί ἐπη. (Ἀνθολ.Α, 225)*

(Οὔτε και εἴν μου στήσετε σφυρήλατο ἀπὸ χρυσό ἀγαλμα του
Ομήρου ἀνάμεσα στις γεμάτες φλόγες ἀστραπὲς του Δία
δεν εἰμαι οὔτε θα γίνω Σαλαμίνιος οὔτε ο γιος του Μέλητος
του Δημαγόρου· μήτε μπορεῖ με αὐτά τα μάτια να δει η Ἑλλάδα.
Ἄλλον ποιητὴ βασανίζετε, ὅπως κι ἐμένα Μούσες
και η Χίος ἀπὸ τα παιδιὰ των Ἑλλήνων ἔχει πάντοτε τον πρώτο λόγο).

Στον Ομηρικό Ὑμνο στον Απόλλωνα στο τέλος του πρώτου μέρους, ὅπου ο ποιητὴς κατὰ τη χαρούμενη ἰωνικὴ γιορτὴ προς τιμὴ του Απόλλωνα, της Λητούς και των παιδιῶν της, ἀπευθυνόμενος στο χορὸ των κορασίδων παρθένων τις προτρέπει, ἀν κανένας τις ρωτῆσει ποιος εἶναι ο αοιδός που τις διασκεδάζει περισσότερο, να ἀπαντήσουν ὅλες μαζί ὅτι αὐτός εἶναι τυφλός ἀνδρας ἀπὸ τη Χίο.

*Τυφλός ἀνὴρ οικεῖ δε Χίω ἐνι παιπαλοέσση
τούπερ και μετόπισθεν ἀριστεύουσιν αοιδοί.*

(Ἄνδρας τυφλός κατοικεῖ στην τραχιά Χίο, τούτου (τα ἐπη)
και εἰς το μέλλον θα υπερέχουν ὅλων των αοιδῶν.

Αν και ο Ύμνος αυτός αμφισβητείται ότι είναι έργο του Ομήρου, αλλά κάποιου μεταγενέστερου επικού ποιητή, ίσως του Ομηρίδη Κυναίθου (Κ.188), εν τούτοις ο Θουκυδίδης στο Γ' βιβλίο, κεφ.104 του έργου του «Ιστορίαι», τον αποδίδει στον Όμηρο, αποκαλύπτοντας έμμεσα τι ο ίδιος και η εποχή του πίστευαν για τον γενέθλιο τόπο του ποιητή.

Αλλά και από τον Μασσαλιώτη γεωγράφο Ευθυμένη (η Μασσαλία ήταν αποικία της Φωκαίας της Μ.Ασίας) που έζησε τον 6^ο π.Χ. αιώνα υπάρχει η μαρτυρία, την οποία αναφέρει στα «Χρονικά» του ο Κλήμης ο Αλεξανδρείας (Στρώματ 1, σελ.327) ότι ο Όμηρος ήκμασε στη Χίο διακόσια χρόνια μετά την άλωση της Τροίας. «*Ευθυμένης δε εν τοις Χρονικοίς συνακμάσαντα Ησιόδω επί Ακάστου εν Χίω γενέσθαι περί το διακοσιοστόν έτος ύστερον της Ιλίου αλώσεως*». (Ο Ευθυμένης στα «Χρονικά» του, του οποίου ή ακμή συμπίπτει με του Ησιόδου κατά την εποχήν του Ακάστου ότι γεννήθηκε στη Χίο διακόσια χρόνια μετά την Άλωση του Ιλίου.)

Το ίδιο επίσης αναφέρει και ο Αρχέμαχος στο τρίτο βιβλίο των «*Ευβοικών*» του. Ιδιαίτερη μνεία για τη Χίο και τη διαβίωση του μεγάλου αοιδού κάνει ο Ηρόδοτος ο Αλικαρνασσεάς στο έργο του «*Περί Ομήρου γενέσιος και βιοτής*» (κεφ.κδ'), όπου γράφει: «... ο δε έπρησσε ταύτα' και τους Κέκρωπας και την Βατραχομυομαχίην και Ψαρομαχίην και Επταπακτικήν και Επικιχλίδας και τ' άλλα πάντα όσα παίγνια εστιν Ομήρου, ενταύθα εποίησεν παρά τω Χίω εν Βολισσώ, ώστε και εν τη πόλει περιβόητος ήδη εγένετο εν τη ποιήσει...» (αυτός δε αυτά συνέγραψε' και τους Κέκρωπες και τη Βατραχομυομαχία και την Ψαρομαχία και την Επταπακτική και τους Επικιχλίδας και όλα τ' άλλα όσα είναι τα έργα του Ομήρου, εδώ στη Βολισσό της Χίου συνέγραψε και γι' αυτό τον λόγο έγινε διάσημος πλέον στην ποίηση...)

Ο Συρακόσιος ποιητής Θεόκριτος (17, 47) στα «*Ειδύλλιά του*» (VII, 47, XXII, 218) επανειλημμένως ονομάζει τον ποιητή της Ιλιάδας και της Οδύσσειας «*Χίον αοιδόν*», αλλά και ο φιλόσοφος Αναξιμένης και ο Δαμάστης παραδέχονται τη Χίο ως γενέτειρα του πατέρα του έπους και της έντεχνης ελληνικής ποίησης Ομήρου.

Σύμφωνη γνώμη έχει και ο Στράβων στα «*Γεωγραφικά*» του (X), όπου αναφέρει ότι τον Όμηρο συνάντησε στη Χίο ο νομοθέτης της Σπάρτης Λυκούργος.: «*Συντυχόντα δε (Λυκούργον) ως φασί τινες και Ομήρου διατρίβοντι εν Χίω*» (...όπως μερικοί λέγουν ότι και ο Όμηρος διέμενε στη Χίο).

Σύμφωνα με την Παράδοση, την οποία διέσωσε ο Χίος ιστορικός Υπερμενίδης οι Χίοι κατεδίκασαν τον δούλον του Ομήρου Σκινδαψόν σε πρόστιμον χιλίων δραχμών, επειδή αμέλησε να κάνει το σώμα του αποθανόντα κυρίου του.

Ο Στράβων (XIV, 1, 35) ως μαρτυρία ακόμη για τη καταγωγή του θείου Ομήρου στο έργο του «*Αγών Ομήρου και Ησιόδου*» επικαλείται την παρουσία των Ομηριδών στο νησί. «*Αμφισβητούσι δε και Ομήρου Χίοι, μαρτύριον μέγα τους Ομηρίδας καλουμένους από του εκείνου γένους προχειριζόμενοι...*» (Ερίζουν και οι Χίοι τον Όμηρον χρησιμοποιώντας ως ισχυρή απόδειξη τούς από του γένους εκείνου ονομαζόμενους Ομηρίδες)' και επαναλαμβάνει, «*Χίοι δε πάλιν τεκμήρια φέρουσιν ίδιον είναι πολίτην λέγοντες και περισώζεσθαι τινας εκ του γένους αυτού παρ' αυτοίς Ομηρίδας καλουμένους*». (Οι Χίοι πάλι χρησιμοποιούν ως απόδειξη ότι είναι δικός τους πολίτης με το να λέγουν ότι παραμένουν κοντά τους μερικοί από το γένος του, οι ονομαζόμενοι Ομηρίδες).

Οι Ομηρίδες ήταν η μοναδική Σχολή ή άλλως το *Σχολείου του Ομήρου*, που ο ίδιος ο ποιητής ίδρυσε σε επίσημο τόπον του χιακού άστεως - η παρουσία τους μαρτυρείται τον 7^ο π.Χ. αιώνα - με κύριον έργο τους την απαγγελία των Ομηρικών επών.

Κατά τον Αρποκρατίωνα «οι Ομηρίδαι ήσαν γένος εν Χίω από του ποιητού ωνομασμένον». Η σύναξή τους γινόταν στο Μητρώο, στον υπαίθριο προφανώς ναό της μητέρας των θεών Κυβέλης που βρίσκεται στην τοποθεσία Βροντάδος, σε απόσταση μιας λεύγας από την πόλη της Χίου και κοντά στη θάλασσα. Μεταξύ των πολλών ερειπίων που βλέπει κανείς σήμερα στο σημείο αυτό, υπάρχει τεράστιος ισοπεδωμένος βράχος, στη μέση του οποίου ευρίσκεται υπερυψωμένος θώκος, όπου προφανώς ήταν το αυτόλιθο άγαλμα της θεάς, κατεστραμμένο πλέον από το πέρασμα των αιώνων.

Τη διαπίστωση αυτή ενισχύουν τα ίχνη από σκαλισμένα στα πλάγια πόδια λεονταριών, του ιερού ζώου της Κυβέλης. Από τον προεξέχοντα αυτό λίθο - θώκο, σύμφωνα με την επιχώρια Παράδοση ο γενάρχης των επικών γραμμάτων και διδάσκαλος Όμηρος edίδασκε καθημένοσ τους μαθητές του και συγχρόνωσ υπαγόρευε τους στίχουσ του. Ο λίθοσ αυτόσ κατά παρετυμολογία ονομάσθηκε *Δασκαλόπετρα ή Πέτρα του Ομήρου ή Δασκαλειό*.

Οι μαθητές του Ομήρου, οι Ομηρίδεσ, που σύμφωνα με την ελληνική, η κατάληξη – ίδησ σημαίνει γιο ή απόγονο, εξακολουθούσαν να μετοικούν στο τόπο, όπου έζησε κι έδρασε ο μεγάλοσ πρόγονόσ τουσ και είναι εκείνοι που διέσωσαν τουσ θησαυρούσ της Ομηρικήσ κληρονομιάσ, την Ιλιάδα και την Οδύσσεια. Αυτοί μόνον είχαν με κληρονομικό δικαίωμα το προνόμιο να απαγγέλλουν τα έπη του διδασκάλου και προγόνου τουσ. Από τον 5^ο π.Χ. αιώνα που καθιερώθηκαν επίσημα οι δημόσιεσ απαγγελίεσ των επών παρεισέφρυσαν στισ τάξεισ τουσ ραψωδοί προερχόμενοι και από άλλεσ πόλεις της Ελλάδασ, τουσ οποίουσ επαγγελματικοί μόνο λόγοι συνέδεαν με την Ομηρική ποίηση. Από τότε οι Ομηρίδεσ διατηρήθηκαν ωσ όνομα γένουσ στη Χίο μέχρι τα μέσα του 2^ο μ.Χ. αιώνα, όπου και ο Αρποκρατίων Βαλέριοσ γράφει στο έργο του «*Λεξικό Δέκα Ρητόρων*».

Για τουσ γενεαλογηθέντεσ από τον Πατριάρχη της επικήσ ποίησησ Ομηρίδεσ και για το έργο τουσ στη Χίο αναφέρουν πολλοί συγγραφείσ της αρχαιότητασ, όπου ο Πίνδαροσ στα «*Νέμεα*» (II, στρ.α'), ο Ισοκράτησ στο Λόγο του «*Ελένη*» (παραγρ. 28), ο Πλάτωνασ στο «*Φαίδρο*» (252, Β), ο στωικός φιλόσοφοσ Κράτησ που ονομάσθηκε Ομηρικόσ κριτικόσ κι έκανε διόρθωση σε εννέα βιβλία της Ιλιάδασ και της Οδύσσειασ τον 2^ο π.Χ. αιώνα, ο επίσημωσ τον 2^ο π.Χ. αιώνα Ελλάνικοσ, μαθητήσ του Αγαθοκλή, καθώσ και άλλοι που ονόμαζαν τουσ Ομηρίδεσ όνωσ απογόνουσ του θεσπέσιου ποιητή.

Όπωσ οι ενδείξεισ υποδηλώνουν και από χιακή συγγραφή του 1^ο μ.Χ. αιώνα επιβεβαιώνεται, στη Χίο υπήρχε κατά τουσ ιστορικόουσ χρόνοουσ Ομήρειο Γυμνάσιο, αφιερωμένο στον ποιητή των θεών και των ηρώων, τον Όμηρο, τον οποίον ο θεόσ του Φωτόσ και της Μουσικήσ έστειλε στην ιωνική νήσο. Μέσα σε αυτό, που υπήρχαν ανηρτημένα αγάλματα και προτομέεσ εξεχόντων Χίων πολιτών, απέδιδαν τιμέσ ήρωα στον αρχηγέτη της ποίησησ Όμηρο – χωρίσ να είναι γνωστόσ ο τρόποσ απονομήσ τουσ – εψάλλοντο ίσωσ από ραψωδούσ, από τουσ Ομηρίδεσ τα έπη του μεγάλοσ ποιητή, πιθανόν μπροστά στον ανδριάντα του κι ετελούντο επίσημα αγώνεσ.

Η απόδοση τιμών ήρωα στον Όμηρο δεν αποκλείεται, ωστόσο, να γινόταν και σε βωμό του ποιητή, που πιθανόν να υπήρχε στο ιερό της Κυβέλης και να ετελούντο εκεί οι ιεροτελεστίεσ, οι οποίεσ συνεχίσθηκαν μέχρι τουσ αυτοκρατορικόουσ χρόνοουσ. Η υπόθεση αυτή εξηγεί, γιατί η λαϊκή φαντασία συνέδεσε τη Δασκαλόπετρα του Βροντάδου με τον μεγάλο αιιδό. Κατά τουσ αγώνασ αυτούσ, που πιθανόν να περιελάμβαναν και γυμνικόουσ και μουσικόουσ και ετελούντο ανά πενταετία, έστελλαν δώρα όλεσ οι ελληνικήεσ πόλεις. Οι Αργείοι μάλιστα έστελλαν προς τιμή του ποιητή, που ύμνησε και απαθανάτισε την πόλη

τους και τους προγόνους τους στην Ιλιάδα, τακτικά δώρα και αναθήματα. Από αυτό γίνεται φανερό ότι οι αγώνες δεν ήταν απλά τοπικοί, αλλά πανελλήνιοι.

Όπως ο ιστορικός Έφορος ο Κυμαίος στο έργο του «Περί Ομήρου γενέσεως και βιοσής» (κεφ.23 παράγρ.20) γράφει, όχι μόνο πολλά έργα του στη Χίο συνέθεσε ο γόνιμος της αρχαίας Ελλάδας Όμηρος, αλλά και στη Χίο ενυμφεύθη (σελ.32-3) την Αρησιφώνη την Γνώτορος, θυγατέρα του Κυμαίου και απέκτησε δύο γιους, τον Ευρυφώντα και τον Θεόλαον και μία θυγατέρα, την οποία ενυμφεύθη ο Στασίνοσ ο Κύπριος.

Τη μορφή του μεγάλου αοιδού και διδασκάλου των Ομηριδών έφερε κατά τον Πλούταρχο (Λυκούργ.4) το χιακό νόμισμα, «Μυτιληναίοι Σαπφώ τω νομίσματι ενεχάρατον, Χίοι δε Όμηρον». Την ίδια ακόμη φράση επαναλαμβάνει και ο Πολυδεύκης Ιούλιος τον 2^{ον} μ.Χ. αιώνα στο περίφημο «Όνομαστικόν» του. Σε νομίσματα που βρέθηκαν στη Χίο υπήρχε επίσης η επιγραφή: «Πάντα ειπών και πάντα νοήσας Χίος Όμηρος». Αλλά και νομίσματα της Χίου από την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή εποχή έφεραν στον οπισθότυπο τη μορφή του Ομήρου, διεκδικώντας και με αυτόν ίσως τον τρόπο, βάσει των ισχυρών Παραδόσεων και των αρχαίων κειμένων και με πλήρη επίγνωση της Ομηρικής κληρονομιάς τους, την πατρότητα του Ομήρου. Ένα τέτοιο νόμισμα είναι εκτεθειμένο κατά μαρτυρία του ιστορικού Αλιμονάκη Χαρ.(«Χίος η νήσος εν τη αρχαιότητι», 1882, σελ.32, 5). στο Νομισματικό Μουσείο του Βερολίνου.

Τη συνύπαρξη στο αρχαίο χιακό νόμισμα της Χιακής Σφίγγας από τη μια πλευρά του, συμβόλου δηλαδή της Χίου, που κατά τους ιστορικούς υποδηλώνει τη σοφία και τη μυστικότητα της φύσης και στην άλλη την αναπαράσταση του «Χίου Ομήρου», συμβόλου του πνεύματος και της τέχνης αναφέρει ο ιστορικός της Χίου Λέων ο Αλλάτιος και παράλληλα τη θεωρεί ως αδιάψευστη μαρτυρία για τη χιακή καταγωγή του μεγάλου διδασκάλου.

Και τη γλώσσα όμως των Χίων επέλεξε ο «ίσος θάνατοις» ποιητής για τα έργα του, γλώσσα «ει περ προς τας μαλακάς της νήσου αύρας αναλογούσα, τραχύτηταν μεν πάσαν οσημέραι επί μάλλον απεβάλλετο, εις ποιήσιν τε δε πρώτον και εις λόγον έπειτ' επιτηδεία γένετο». (Αλιμονάκη Χαρ. ό.π., σελ.33)

Αλλά και από όλες τις εκδόσεις των Ομηρικών επών, από τις πολιτικές, τις κατά πόλεως, από τις εκ της πόλεως, και μνημονεύονται αρκετές, όπως η Μασσαλιωτική, η Σινωπική, η Αργολική, η Κυπρία, η Κρητική, πληρέστερη και ακριβέστερη είναι η Χία, η οποία οφείλεται στην Ομηρική Σχολή.

Η πεποίθηση ότι ο Όμηρος ήταν Χίος ισχυροποιείται ακόμη από την εύνοια και τον σεβασμό που ο ποιητής, μολονότι Έλληνας, έδειξε προς τον αγωνιζόμενον για τη πατρίδα του, τη γυναίκα και το τέκνο του Έκτορα. Κατά τον Ίωνα τον Χίο η εύνοια γεννήθηκε από τον ομώνυμο ήρωα της νήσου Έκτορα, έκγονο του Αμφίκλου, ο οποίος ήλθε από την Ιστιαία της Ευβοίας και έλαβε τη βασιλεία της Χίου, αφού εξεδίωξε τους Άβαντες και τους Κάρες και με τη νίκη του στον Πανιώνιον, δηλαδή στη Σύνοδο των Ιώνων, έλαβε τον ιωνικό τρίποδα.

Το ότι ο ποιητής έζησε στις μικρασιατικές ακτές ή σε κοντινό προς την Ιωνία νησί γίνεται φανερό ακόμη και από την I, 4-6 ραψωδία της Ιλιάδας, όπου αναφέρεται ότι οι άνεμοι Βορριάς και Ζέφυρος πνέουν από τη Θράκη.

*Ως δ' άνεμος δύο πόντον ορίνετον ιχθυόεντα
Βορρέης και Ζέφυρος τω τε Θρήκηθεν άητον*

(Πώς ψαροθρόφα θάλασσα δύο άνεμοι αντάμα δέρνουν Βορριάς
και Ζέφυρος, άμα έξαφνα πλακώσει μέσα από τη Θράκη), (μετ. Α. Πάλλη)

που συμβαίνει μόνο στη Σμύρνη ή τη Χίο. Επειδή όμως στην Ιλιάδα υπάρχουν δύο χωρία (Ψ, 226-227 και Ω, 12-13) που αποκλείουν τη Σμύρνη, αφού, όπως επισημαίνουν η *ροδοδάκτυλος ηώς* έρχεται από τη θάλασσα, δηλαδή ο ήλιος ανατέλλει από την θάλασσα και ο κατοικών στη Σμύρνη δε βλέπει την *ηώ* από τη θάλασσα, αλλά από τα βάθη της ηπείρου, από τα βουνά, συνεπάγεται ότι ο ποιητής δε διέτριβε στη Σμύρνη, όταν έγραψε τους στίχους αυτούς. Πιθανόν, λοιπόν, να ζούσε σε ένα από τα γειτονικά στη Μ. Ασία νησιά, στα οποία και ο ήλιος ανατέλλει από τη θάλασσα και από τα οποία ήταν εύκολο να διαπεραιωθεί στη απέναντι μικρασιατική ακτή. Κανένα όμως από τα γειτονικά νησιά δεν διεκδίκησε την πατρότητα του Ομήρου εκτός από τη Χίο και μάλιστα από τα πολύ κοντινά προς τον ποιητή χρόνια, πριν άλλες ελληνικές πόλεις προβάλλουν αξιώσεις.

Και οι επτά ακόμη Βίοι του Ομήρου, όπως ο Βίος του Πρόκλου, ο Βίος του Ησυχίου, *Vita Romana* και άλλοι συνδέουν τον ποιητή με τη Χίο. Εκτενέστερος είναι ο Ψευδοπροδότου Βίος που περιγράφει την άφιξη του Ομήρου στη Χίο, την περιπλάνησή του στο οροπέδιον του Αίπους, τη διέλευσή του από το Πιτύος και τη Βολισσό, καθώς και τη μετάβασή του στην πόλη της Χίου, όπου «*διδασκαλείον κατασκευασάμενος edίδασκε παίδας τα έπεα*». Στο κεφ.20 μάλιστα ο Ηρόδοτος γράφει: «*την δε ημέραν πορευόμενος και πλανώμενος απέκετο εις το χωρίον τούτο, ο Πίτυς καλέεται... κανταύθα αυτώ αναπαυόμενω την νύκτα επιπίπτει καρπός τις πίτυος, ον δη μετεξέτεροι στρόβιλον, οι δε κώνον καλέουσιν*». (την ημέραν πορευόμενος και πλανώμενος έφτασε στο χωριό αυτό που Πίτυς ονομάζεται... και εδώ, ενώ αυτός αναπαυόταν τη νύχτα, πέφτει κάποιος καρπός πεύκου, τον οποίον μερικοί στρόβιλον ονομάζουν, άλλοι δε κώνον). Και παρά τα μυθικά στοιχεία που οι Βίοι αυτοί περιέχουν, αποτελούν τη μοναδική πηγή πολλών Ομηρικών Παραδόσεων, οι οποίες επιζούν μέχρι σήμερα στο στόμα του χιακού λαού, γιατί, μολονότι εγράφησαν κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους στηρίζονται σε πολύ αρχαιότερη Παράδοση.

Η αξίωση της νήσου Χίου να διεκδικήσει τον γενέθλιον τόπον του «*θείου αοιδού*» ενισχύεται ακόμη και από τις καταγραφές των περιηγητών, που από τον 15^{ov} αιώνα κατέκλυσαν το νησί, οι οποίοι παρατηρούν παρά τους αιώνες που πέρασαν, πόσο νωπές είναι οι μνήμες για τον μεγάλο ραψωδό και πόσο η επιχώρια Παράδοση επέτυχε τη διατήρησή τους.

Ο Χριστόφορος Μπουενδελμόντιος από τη Φλωρεντία (15^{ος} αιώνας) που επί τέσσερα χρόνια περιήλθε τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου, αγοράζοντας σύγχρονους ελληνικούς κώδικες, σωζόμενους σήμερα στη Βιβλιοθήκη των Μεδίκων της Φλωρεντίας, στο βιβλίο που εξέδωσε *Liber Insularum Archipelagi*, όσον αφορά τον Όμηρο, σημειώνει ότι δε βρήκε κανένα συγγραφέα που να προσδιορίζει ακριβώς τη γενέτειρα του «*ισόθεου αθανάτοις*» Ομήρου, αφού όλα με το πέρασμα των αιώνων είχαν μεταστραφεί. Ομιλεί όμως για την πόλη του Ομήρου που υπήρχε στη Χίο: «*Πόλις τις πάλαι μετ' επαύλεως του Ομήρου λεγομένης καταλέγεται εις τη Απάνου μερέαν. Εν τη κατεστραμμένη ταύτη πόλει ευρίσκειται τάφος του ποιητού Ομήρου κατεστραμμένος εκ της μεγάλης αρχαιότητος*» (Κυριακίδου Στίλπ. – Αργέντη Φιλ., «*Η Χίος παρά τοις Γεωγράφοις και τοις περιηγηταίς*», τόμ.1, σελ.12-13)

Ο Χριστόφορος Κολόμβος που ανεκάλυψε την Αμερική και που κατά την άποψή του πολλές πόλεις ακόμη και της Ιταλίας και της Κορσικής διεκδικούσαν τη πατρότητα

του Ομήρου, γράφει ότι περνώντας το 1474 από τη Χίο φιλοξενήθηκε στην έπαυλη του Γενοβέζου Άγγελου Ιουστινιάνι, η οποία ονομαζόταν HOMERICA, που σημαίνει ότι ακόμη και οι κατακτητές Γενοβέζοι είχαν μπολιαστεί από την επικρατούσα πεποίθηση.

Ο Γάλλος μοναχός Κορδελλιέρος André Thevet τον 16^ο αιώνα (1502 - 1590), ο οποίος μετά από δίμηνη παραμονή στη Χίο προσελήφθη ως ιερέας στα ανάκτορα της Αικατερίνης των Μεδίκων και έλαβε από αυτή το τίτλο του κοσμογράφου του βασιλέως, εις το *Cosmographie Universelle*, δύο τόμοι έργων του, γράφει ότι οι Χίοι «ισχυρίζονται ότι έχουν το μνήμα του ρηθέντος ποιητού, το οποίον είδον παρά το κάστρον Βολισσού εις ερείπια άτινα ονόμασαν Άγιον Ηλία». Και πιο κάτω ότι «υπό τινων Ελλήνων οδηγήθη εις Καρδάμυλα τόπον αρκετά μονήρη εις απόστασιν πέντε λευγών από της πόλεως... με την παλαιάν ιστορίαν... ότι το μέρος τούτο ήτο ο πραγματικός τόπος, όπου ευρίσκετο άλλοτε η Βιβλιοθήκη του ρηθέντος Ομήρου» (Κυριακίδου – Αργέντη, ό.π., σελ.53)

Και από τον περιηγητή Jean de Contaut Biron τον 17^ο αιώνα επίσης διατυπώνεται η ίδια άποψη «...προς δυσμάς του λιμένος των Καρδαμύλων απαντάται το όρος Άγιος Ηλίας, όπου υπάρχει παλαιός αρχοντικός πύργος εν τω οποίω λέγουσιν οι νησιώται ότι ευρίσκεται ο τάφος του Ομήρου και μάλιστα ισχυρίζονται ότι ο τόπος ούτος ήτο η πατρίς του έχων ακόμη το ομώνυμον χωρίον» (Κυριακίδου – Αργέντη, ό.π., σελ. 133).

Την ίδια άποψη διατυπώνει και ο περιηγητής Βικέντιος de Stochone στο έργο του *Voyages du Levant 1650 – 1662* «ο παραγόμενος ενταύθα οίνος μολονότι χρώματος ερυθρού είναι αρκετά καλός. Μας έδειξαν εκεί πλησίον χωρίον ονομαζόμενον Καρδάμυλα, όπου σώζονται πολλά ερείπια, τα οποία οι ντόπιοι ονομάζουν Σχολεία του Ομήρου και ισχυρίζονται ότι ο ποιητής ούτος εδίδαξε εδώ». (Κυριακίδου – Αργέντη, ό.π., σελ. 180)

Με πολλή ευχαρίστηση ο περιηγητής Tournefort που επισκέφθηκε τη Χίο το 1701 ομιλεί για τον οίνον των βορειοχώρων, τον Αριούσιον οίνον, όπως ονομαζόταν και πιστεύει ότι «το νέκταρ της Αριούσας πεδιάδας συνετέλεσε εις την εξύψωσιν της μεγαλοφυΐας του Ομήρου» κι ακόμη ότι επισκέφθηκε την οικία του Ομήρου ευρισκομένη σε τόπον που φέρει το όνομα του μάγου της επικής ποίησης κι ότι στη Βολισσό βρέθηκαν νομίσματα με εικονιζόμενον τον Όμηρο να κάθεται επάνω σε θρόνο και να κρατεί τα βιβλία του.

Και άλλοι ακόμη περιηγητές κάνουν μνεία για τον οίνον του Ομήρου που προέρχεται από τας Αμπέλους του Ομήρου. Ο περιηγητής G. Olivier το 1794 γράφει: «... αι κλιτύες των Ερείθων (παλαιά ονομασία του Βροντάδου) δίδουν εξαίρετον οίνον... γνωστόν εν Χίω με το όνομα νέκταρ του Ομήρου».

Το έτος 1739 ο Richond Pococke επισκέπτεται τη Δασκαλόπετρα και να πως την περιγράφει: «εις το τέρμα της πεδιάδος ταύτης και προς το νότιο άκρον του κόλπου είναι το μέγα εκείνο λείψανο της αρχαιότητας, όπερ καλείται Σχολή του Ομήρου' κείται παρά την παραλία, εις τους πρόποδας όρους τινός καλουμένου Αίπους' είναι μέρος εξέχοντος βράχου, η επιφάνεια του οποίου είναι λαξευμένη περίξ, ώστε να σχηματίξη έδραν, ήτις νομίζω ότι είναι πολυγωνική με πλευράς ανίσους... είναι όντως πολύ τεθραυσμένη και παραμορφωμένη' η δε προς τη θάλασσαν πλευρά έχει καταπέσει' εντός της έδρας ταύτης υπάρχει κύβος τρεις πόδες υψηλότερος... επί δε της προς τη θάλασσα πλευράς υπάρχει ανάγλυφος μορφή καθημένου και ανά μια μικροτέραν εκατέρωθεν' η εν τω μέσω υποτίθεται ότι παριστά τον Όμηρο, αι δε εκατέρωθεν δύο των Μουσών. Αι κεφαλαί των μορφών λείπουν. Τα αγάλματα των εκατέρωθεν του Ομήρου μορφών είναι τεθραυσμένα μέχρι της οσφύος... πολλοί φρονούν ότι οι στίχοι του Ομήρου εδιδάσκοντο ενταύθα».

Και ο σοφός της Χίου διδάσκαλος, ο Αδαμάντιος Κοραής αποφαίνεται «...ο Όμηρος

αν δεν είναι αναντίρρητος η εις την Χίον γέννησις αυτού, εις αυτήν όμως αναντιρρήτως διέτριψεν το πλειότερον μέρος της ζωής του, απ' αυτήν υιοθετήθη και αυτήν εγνώρισε πατρίδα του' ουδ' ήθελεν προτιμήσειν την κατοίκησιν αυτής, αν δεν εύρισκε τους Χίους πλέον πολιτισμένους παρά τους λοιπούς Ίωνας και σοφωτέρους των ποιημάτων του κριτάς». (Άτακτ.Γ', σελ.37)

Ιστορική πλέον αλήθεια είναι, αφού όλοι οι βιογράφοι του «θείου αοιδού» συμφωνούν, καθώς και κάθε μνεία για τον μέγα διδάσκαλον της επικής ποίησης Όμηρον, ότι ο ποιητής διέτριψε στη Χίο και στη Χίο συνέθεσε τα θεία έργα του.

Εάν, λοιπόν, γέννηση για τον Όμηρον εννοούμε την γένεση των Όμηρικών επών σε αυτό τότε η Παράδοση αληθεύει.

Βιβλιογραφία: Αλιμονάκη Χαρ., Χίος η νήσος εν τη αρχαιότητι, 1882, σελ. 30-33. Ανωνύμου, Ποικίλλαι Εκδόσεις, Η Χίος Γεωγραφία με ιστορικές και αρχαιολογικές σημειώσεις – Εκδ. Κασσιώτη Χίος 1950, σελ. 76-77, Βλαστού Αλεξάνδρου, Χιακά – Εκδ. Χαβιάρα Χίος 2000, σελ. 117-119. Βίου Στυλ., Η Σύγχρονη και η Παλαιά Χίος, 1937, σελ. 15. Γεωργοπαπαδάκου Α., Ελληνική Γραμματολογία από τις αρχές μέχρι το τέλος του 6^{ου} μ.Χ. αιώνα, 1970, σελ. 23-44. Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν Ηλίου, Το Αρχαίον Ελληνικόν Πνεύμα, εκδ. 2^η, σελ. ιζ-λδ'. Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν Ελευθερουδάκη, Όμηρος, τόμ.10, σελ. 68-69. Flaceliere Rombert, Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας, Αθήναι 1974, σελ. 15-106. Ζαχαρού – Λουτράρη Αθηνά, Χιακή Σφίγγα σελ.89, 92, 150, 152, 161-168, 173, 174 Ζολώτα Γ., Ιστορία της Χίου, τόμ. Α', σελ. 208-210, 304-305, τόμ. Β', σελ. 18-33, Jacquilline de Romilly, Αρχαία Ελληνική Γραμματολογία, Εκδ. Καρδαμίτσα, σελ.17 - 47. Κούμα Μ. Κ., Ιστορία των ανθρωπίνων Πράξεων, Βιέννη, 1830, τόμ. Α', σελ. 405-406, τόμ. Ι', 403-406. Κράντς Βάλτερ, Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας, 1953, σελ. 13-48. Κυριακίδου Στίλπ. – Αργέντη Φιλ., Η Χίος παρά τοις Γεωγράφοις και τοις Περιηγηταίς τόμ.1, σελ.13, 52-54, 120-122, 180-182, 193, 216, 272, 421 - 423, 476, 514-515). Μιστριώτου Γ., Ελληνική Γραμματολογία, 1894, τόμ.1, σελ. 77-133. Μιστριώτου Γ., Ιστορία των Ομηρικών επών, 1903. Μπούρα Χαρ., Οδηγοί της Ελλάδος, Αθήναι 1974, σελ. 65-66. Μπριτάννικα Εγκυκλοπαιδεία, τόμ.47, σελ. 15-26. Murray Gil., Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας 1974, σελ. γ-κγ' και 1-53. Σαρικήκη Θεοδ., Η ΧΙΟΣ, Νέα Υόρκη 1950, σελ. 118-128. Σαρικήκη Θεοδ', Η ΧΙΟΣ στην Αρχαιότητα, Αθήναι 1998, σελ. 41-48, 56, 71, 129, 255, 281, 295, 297. Σκιαδά Αριστ. εις *Χιακή Επιθεώρησις*, Ο Όμηρος ως μέτρον και κριτήριο ποιητικής αξίας, τεύχ. 17-18/ 1968, σελ. 105-112. Σταμάτη Μ. Κώστα., Το Ομηρικό ζήτημα, Διάλεξη. Σταμάτη Μ. Κώστα, Όμηρος ο Βουκολικός, Μελέτη, Αθήνα 1978. Στεφάνου Αντ. εις Περιοδ. *Ζήνων*, Αφιέρωμα τιμής στη Χίο, σελ. 139. Σύντομη Διαχρονική Παρουσίαση της Χίου, Ο.Χ.Σ.Α., Αύγουστος 1991. Χαροκόπου Αντ., Ο Όμηρος και η Χίος 1963. Χίος Ημερολόγιον 1979, σελ. 92 Χίος Ημερολόγιον 1970, σελ. 52. Χίος – Οινούσσεσ - Ψαρά, Ιστορία – Παράδοσις - Σύγχρονη Πόλη.

Η ομιλία αυτή εκφωνήθηκε στις 20 Ιουλίου 2001 στο
Πανεπιστήμιο Αιγαίου στη Χίο,
επί τη λήξει των εργασιών της
Ομηρικής Ακαδημίας (EUROCLASSICA)

◊ ΜΗΡΟΣ